

שו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

הלכות רחיצה בשבת

הקדמה

אסרו חכמים לרחוץ בחמים את גופו בשבת, גם במים חמים שחוממו מערב שבת, הטעם שגזרו חכמים על רחיצה במים חמים מחמת שהיו הבלנים מחממים מים במהלך השבת עצמה להפעלת המרחץ וכשמחו בהם חכמים, טענו להם הבלנים שהמים חוממו מלפני השבת. איסור זה נקרא "גזירת הבלנים".

מים שנעשתה בהם פעולת חימום בשבת, אסורים ברחיצה, וחמורים יותר ממים שחוממו מערב שבת, ואין לרחוץ בהם אפילו איבר קטן בגופו, ואפי' מים שחימומם היה בהיתר גמור, כגון שחוממו על ידי גוי עבור הגוי עצמו, או מים שחוממו עבור חולה, אין לישראל אחר להשתמש במים אלו עבור רחיצה. גם איסור זה הוא בכלל 'גזירת הבלנים'.

אדם שהזיע מאוד, או שהתלכלך כל גופו, מהן הדרכים המותרות לרחוץ בשבת?

אין לרחוץ כלל במים חמים שחוממו במשך השבת, ובמים חמים שחוממו בערב שבת מותר לרחוץ רק מקצת איברי גופו ולא רובו או כולו.¹³

רחיצה במים קרים, נוהגים האשכנזים לאסור, ורק פניו וידיו, או מיעוט גופו, מותר כמו במים חמים.¹⁴ אולם הספרדים נוהגים לרחוץ במים קרים אפילו את כל הגוף.¹⁵

ואם הוא מצטער מאד, למרות שאינו חולה, כגון שרגיל להתקלח כמה פעמים ביום, או שהתלכלך ואינו יכול לרחוץ במים קרים, מותר לרחוץ לפי הצורך גם במים חמים ובתנאי שחוממו מלפני שבת.¹⁶ ובלבד שיעשה כן בצניעא משום כבוד השבת.¹⁷

גם כשרוץ באופן המותר, יש לזהר מסחיטת השערות בזמן החפיפה והניגוב, ולכן ישתדל לחפוף ולנגב בנחת, להימנע מהסחיטה.¹⁸

אדם שמתמלא גופו פצעים מחמת החום אם אינו רוחץ את גופו, או יולדת שהרחיצה בחמין מועילה לה מאד, האם יכולים לרחוץ בשבת?

חולה, אפילו שאין בו סכנה, כגון יולדת תוך שלושים יום ללידתה, או אדם שיש לו פצעים מחמת שאינו רוחץ גופו, או קטנים, או כל חולה אפי' שאין בו סכנה שצריך לרחוץ בחמים, מותרים לרחוץ בחמין לכתחילה, ולא

ישאל לרבתי'ו.

ואף למתירים שימוש במים מהדוד שמש, יש לפתוח תחילה את המים הקרים ובהדרגה להוסיף מים חמים, כדי להימנע מבישול בפגישת המים בברז.¹⁰

מים חמים שהורתחו מלפני השבת, ונמצאים במיחם השומר על חומם ע"י גוף חימום שמחמם את המים בחום מועט, האם מותרים מים אלו ברחיצה בשבת על ידי מהילתם במים קרים?

מותר להשתמש לרחיצת הידיים, או לרחיצת תינוקות, במים מהמיחם החשמלי, אעפ"י שהמים מתחממים במשך השבת על ידי גוף חימום כדי לשמור את חומם, באופן זה, אינם חשובים כמים שחוממו בשבת שאסורים ברחיצה, אלא נחשבים כמים שחוממו בערב שבת שמוותרים ברחיצה, משום שבשבת לא נעשתה פעולה הניכרת במים.¹¹

וכדי להימנע מאיסור בישול כשמערב את המים החמים עם הקרים, יערה תחילה מים חמים לכלי ריק, ובכך נחשבים המים כמונחים ביכלי שני' שאינו מבשל, ואח"כ יוסיף מים קרים לפי הצורך. או יערה מכלי שני' זה לכלי אחר שבו המים הקרים, ולא יערה מהמיחם ישירות על גבי מים קרים משום 'איסור בישול', ואלא אם כן יקפיד שיהיו המים הקרים מרובים כך שאפילו אם יוסיף מים חמים, התערובת לא תגיע לכדי חום שהיד סולדת מהמים (כ"כ 40 מעלות צלזיוס).¹²

האם מותר לרחוץ את הידיים או את הפנים במים חמים בשבת?

רחיצה חלקית מותרת, ולכן מותר לרחוץ בשבת במים חמים את הפנים או את הידיים,² וכן מותר לרחוץ את אבריו במים חמים, כל עוד לא רוחץ את רוב גופו.³ ובתנאי שהמים חוממו מערב שבת ולא בשבת וכמו שיבואר לקמ"ו.⁴

האם מותר להשתמש במים החמים מהברז לצורך רחיצת כלים וכדומה?

מים שחוממו בדוד חשמל (הקרוי בוילר), אפילו אם חוממו מערב שבת ולא בשבת, אין להשתמש בהם כלל אפילו לשיטפת כלים בלבד, משום שבהוצאת המים החמים מהדוד, נכנסים מים אחרים קרים לתוכו, ומתבשלים מהמים החמים שבדוד (שהוא 'כלי ראשון'), ולמרות שאינו מתכוון לבשל את המים שנכנסים לדוד, מכל מקום, הואיל ובוודאות יכנסו מים קרים לתוך הדוד עם פתיחת ברז המים הקרים, פעולה זו נחשבת ל'פסיק רישא' ואסורה במלאכות האסורות מדאורייתא.⁵

כמו כן, יש לזהר שלא להשתמש במים חמים המתחממים בגז או בדלק בשבת, כמו שמצוי בבתי מלון או בתי חולים ושאר מקומות ציבוריים, משום שאלו מתחממים בשבת ממש בכל פתיחה של ברז המים החמים, וזה אסור מהתורה משום 'מבשל בשבת'.⁶

מים חמים מהדוד שמש, נחלקו רבותינו בדורות האחרונים אם מותר להשתמש בהם לצרכיו, יש שאסרו⁷ ויש שהתירו.⁸ וכל אחד

1 חולה, אבל אם הוחמו מאליהם כמו במיחם מים חשמלי, או בדוד שמש, דינם כאילו הוחמו בערב שבת.
2 ויש מקומות בהם מותרת התקן מיוחד המונע את כניסת המים הקרים מיד עם פתיחת ברז המים, ובאופן זה דין המים שבדוד יותר קל לענין שימוש בשבת.
3 שו"ע סימן שיח סעיף י"ב.
4 ואפי' למי שמחמיר בדוד שמש במיחם מודה שמוותר, שו"ת שבה"ל שם.
5 סימן שיח סעיפים ט-יב.
6 שו"ע סימן שיח סעיף א, ומשנ"ב שם ס"ק א וז.
7 משנ"ב ס"ק כא.
8 שו"ע שם.
9 באה"ל סימן שכו סעיף א ד"ה במים שהוחמו, בשם חידושי רע"א.
10 תשובות והנהגות ח"א סימן רכב.
11 משנ"ב שכו ס"ק כה, וכך משמעות ב"י תחילת סימן ל.

1 שו"ע סימן שכו סעיף א ומשנ"ב ס"ק ה.
2 ולמרות שלא נחשדו ישראל על השבתות לחללן במזיד, מ"מ גזרו חכמים, שמא לא יהיו בקיאים בהלכות בישול, בהפעלת בית המרחץ ועלולים לעבור על איסורי תורה, כגון להכניס מים קרים לתוך כלי ראשון שיש בו מים רותחים, וזהו איסור דאו'. (שו"ע הרב סימן שכו סעיף א, ופמ"ג א"א ס"ק ד)
3 שו"ע סימן שכו סעיף א.
4 רמ"א בהגה שם עפ"י הב"י.
5 שו"ע שם.
6 סימן שיח סעיף ג, בישול בתולדות האור אסור מהתורה כמו באש עצמה.
7 כמו כל בישול באש שאסור מהתורה, שו"ע סימן שיח סעיף ג.
8 מנח"י ח"ד סימן מד, שבה"ל ח"א סימן צד.
9 הר צבי ח"א סימן קפה, יבי"א ח"ד סימן לד.
10 ומים שהוחמו בשבת, נחשבים רק כשנעשה בהם פעולת חימום כמו ע"י גוי או לצורך

גזרו חכמים במקום חולי וצער כזה¹⁹.

גם האוסרים שימוש ב'דוד שמש' בשבת, יתירו לרחוץ במים חמים מדוד שמש לצורך חולה כזה²⁰.

האם יש איסור לשטוף כלים במים חמים כמו רחיצת הגוף?

חז"ל אסרו רחיצת הגוף בשבת במים חמים. אולם, רחיצת כלים לא נאסרה אם נעשית בדרך המותרת ללא איסורי סחיטה או כיבוס של הספוג, או בישול של המים בשבת, ואין גזירת מרחצאות על שטיפת כלים, ודינם כמו רחיצת פניו ידיו ורגליו שמוותרת²¹.

ויש לעיין לעיל בפירוש ההלכות בשימוש במים חמים מהברז הביתי.

האם מותר להשתמש בסבון ידיים בשבת?

בסבון מוצק נחלקו הפוסקים אם מותר להשתמש בו משום 'איסור מוליד' שמוליד נוזל מהמוצק, וכן משום איסור 'ממרח', שמורח את הסבון על ידו. ולכן יש להימנע מלהשתמש בסבון מוצק בשבת²².

אולם בסבון נוזלי מותר להשתמש²³, והנהגים להחמיר גם בסבון נוזלי יחזיקו במנהגם²⁴.

מי שנוהג לטבול במקוה כל בוקר, ובמקוה ישנם מים חמים בלבד, מה עליו לעשות?

בשו"ע נפסק שאין לרחוץ כל גופו במים חמים בשבת, וזה משום גזירת הבלנים והיא גזירת חז"ל לאיסור הרחיצה כדי שלא יחממו את המרחצאות בשבת בשביל הרוחצים ויאמרו שהמים חוממו מערב שבת, ולכן לכתחילה אין לטבול במים חמים בשבת, ואפי' לצורך טבילת מצווה אין חילוק²⁵.

ולטבול במים פושרים (כ37 מעלות), שלא מרגיש חמימות המים, ואין רוחצים במים אלו לשם תענוג, פסק המשנ"ב להתיר²⁶. ויש שכתבו לאיסור לטבול גם במים פושרים, והתירו לטבול בשבת רק במים קרים שאינו מרגיש בהם כלל חמימות, [ואין צריך שיהיו קרים מאוד אלא די שירגיש מעט קור]²⁷.

למעשה, רבים נוהגים להקל לטבול אף במים חמים בטבילה שנעשית לשם מצווה, וסוברים כהפוסקים שלא גזרו גזירת מרחצאות בטבילת מצווה, והנהגים כן יקפידו מאד לטבול במים החמים לשם מצווה בלבד ואין לשהות במים מעבר לכך לשם תענוג [ואם נוהג לטבול כמה טבילות בכל פעם שטובל, כל הטבילות

חשובות כמצווה ואין צריך למעט בשבת מן הטבילות הקבועות של]²⁸.

האם מותר לרחוץ במעיינות מרפא טבעיים שהמים בהם חמים באופן טבעי, ללא מגע אדם?

מים חמים הנובעים מן האדמה כמו 'חמי טבריה', מותר לרחוץ בהם בשבת, וחז"ל לא גזרו עליהם איסור, משום שאינם מחוממים על ידי אדם, ואין חשש שמא יחממו את המים בשבת, הואיל והם חמים מאליהם²⁹.

אולם, אם המים עברו חימום נוסף או הועברו לכלי ולא נמצאים בקרקע במקום נביעתם, אין להם דין מעיין אלא דינם ככל מרחץ שאסורים ברחיצת כל הגוף³⁰.

ואם המעיין משמש לרפואה בלבד ואין נוהגים לרחוץ שם בני אדם גם לתענוג, אסור לרחוץ בו בשבת משום גזירה של 'רפואה', אולם אם גם אנשים בריאים נכנסים שם לרחוץ לתענוג, אין איסור לרחוץ במעיינות אלו משום 'רפואה', הואיל ואין ניכר שרוחץ לשם רפואה בלבד³¹.

סאונה הפועלת מערב שבת, האם מותר להיכנס להזיע בה בשבת?

חדר חם הקרוי סאונה שנכנסים בתוכו להזיע בין אם היא סאונה רטובה ובין בסאונה יבשה, הרי הם בכלל גזירת מרחצאות, ואין להיכנס לתוכה בשבת, ואפי' אם אינו רוחץ גופו כלל, אלא מגיע להזיע בלבד³².

אדם שרחץ גופו במים קרים באופן המותר, האם מותר לו לאחר מכן לחמם גופו ממקור חום בעוד המים הקרים עליו?

אם רחץ גופו במים קרים ואח"כ רוצה לחמם בתנור את גופו שהצטנן מהמים הקרים, גם כן אסור מחמת גזירת מרחצאות, שבודד זו מתחממים המים שעל גופו, ונהנה מהמים החמים שעל גופו, ונראה כרוחץ במים חמים בשבת³³.

אבל מותר לחמם גופו תחילה, ואח"כ לרחוץ במים קרים, ובזה אין איסור גזירת מרחצאות³⁴.

האם מותר להשתמש בשבת במכשיר אדים בבית? ומה הדין אם הלחות שהוא מייצר גורמת להזעה?

מכשיר אדים הפועל בחדרי הבית, כדי להוסיף לחות באויר הבית, ולעודד מטרות אחרות, מותר בשימוש בשבת, ואינו נאסר משום גזירת

מרחצאות. ואינו דומה לסאונה שנאסרה בשבת משום גזירת רחיצה, הואיל ואין פעילות מכשיר האדים נעשית בבית המרחץ, ולא נאסרו אלא פעולות הנעשות בבית המרחץ³⁵.

ולכן אפי' מכשיר אדים הנועד גם להזעה, הנמצא בחדרי הבית, גם כן אינו אסור בשימוש, משום שאינו נמצא בחדר הרחצה ואינו בכלל גזירת מרחצאות³⁶. והוא הדין שאין איסור להיכנס לבית שיש בו מכשיר אדים.

האם מותר לשחות בבריכת שחיה הנמצאת בחצר הבית בשבת?

לכתחילה נוהגים שלא לשחות בבריכה בשבת מכמה טעמים.

ראשית, יש טיטות האוסרות רחיצה בשבת אפי' במים קרים לכתחילה³⁷. וכמו כן ישנו חשש של סחיטת השיער³⁸. וישנו איסור נוסף בשחיה מאומצת בבריכה, והוא משום התעמלות בשבת שאסורה משום איסור רפואה בשבת³⁹. וכן ישנה בעיה בשימוש בכגד ים, שעצם השרייה של הכגד במים נחשבת לכיבוס, האסור בשבת, מלבד איסור סחיטת הכגד⁴⁰. וכן בשחיה בבריכה ישנה גזירה נוספת משום שמא 'שמא יעשה חבית של שייטים', פירוש שמא יבנה כלי (מצוף) המקל על השחייה בנהרות⁴¹. ומכל טעמים אלו אין נוהגים לשחות בבריכה לכתחילה, ובשאלה הבאה נבאר מקרים שבהם אין את האיסורים הנ"ל בבריכה.

חולה הזקוק לטיפול על ידי שחיה במים הנקרא 'הידרותפיה' לצורך רפואתו, האם מותר לו לשחות בבריכה בשבת?

אם יש צורך רפואי אפשר להתיר וכפי שכתבנו לעיל שבמקום צער וחולי מותר לרחוץ אפי' כל גופו, ואפי' במים חמים⁴². וגם איסור התעמלות בשבת הותר לצורך רפואת הגוף במקום חולי⁴³. אולם יש להיזהר מאד מסחיטת השיער בזמן הניגוב, או כשנוגע בשיערו כשהוא רטוב⁴⁴. וכן אין להשתמש בכגד ים מבד סופג שיש בו חשש כיבוס, אלא יש להקפיד להשתמש בכגד ים סינטטי וכדו' שאינם סופגים מים בטבע, ולא שייך בהם איסור 'שרייתו זהו כיבוסו'⁴⁵. ואף על פי כן יזהר שלא יסחט את הכגד ים, כדין סחיטה בשיער שאסורה מדרבנן, וכן יזהר שלא יעשה בכגד הים שאר פעולות המדמות כיבוס, כמו שפשוף הכגד בעצמו, כדרך המכבסים ביד⁴⁶. ובבריכה שיש לה שפה, כמו ברוב הבריכות, אין גזירה של שמא יעשה חבית של שייטים, משום שעל ידי כך נחשבת הבריכה ככלי, ואינה דומה לנהר, ולא גזרו בה גזירה זו⁴⁷.

19 באה"ל תחילת סימן שכו, ושו"ע סימן שכו סעיף יז.

20 עפ"י משנ"ב סימן שטז ס"ק ה, שפסיק רישא (בישול המים הקרים הנכנסים לדוד) בדרבנן (תולדות חמה) מותר במקום צער.

והוא הגזירות שחששו בדוד שמש, אינם במקום חולי, כשאר גזירות דרבנן.

21 שו"ע שכו סעיף א.

22 משנ"ב שכו ס"ק ל.

23 כן משמע במשנ"ב שם, שבסבון נוזלי שאין בו משום איסור ממרח, אין בו איסור, ועי' עוד שש"כ פ"ד הע' מט, וביבי"א ח"ד האו"ח סימן כז וכה.

24 עפ"י אג"מ ח"א סימן קיג.

25 שו"ע שכו סעיף א.

26 משנ"ב ס"ק ז.

27 שו"ת אז נדברו ח"ב סימן לה. וחזו"ע שבת ח"ו עמ' פח, ומ"מ כתב שאין למחות בנהגים היתר לטבול במים חמים, רק שלכתחילה אין לנהוג כן.

28 עפ"י הקרבן נתנאל, הובא במשנ"ב שם.

29 שו"ע שכו סעיף א, ומשנ"ב ס"ק ח.

30 שו"ע שם.

31 שו"ע סימן שכו סעיף מד, ומשנ"ב שם ס"ק קלו.

32 שו"ע סימן שכו סעיף יב.

33 שו"ע סימן שכו סעיף ד.

34 שו"ע שם.

35 משנ"ב שם, ושעה"צ יט.

36 משנ"ב שם.

37 משנ"ב ס"ק כא.

38 משנ"ב ס"ק כה,

39 שו"ע סימן שכו סעיף מב.

40 שו"ע סימן שב סעיף ט.

41 שו"ע סימן שלט סעיף ב.

42 באה"ל סימן שכו סעיף א ד"ה במים שהוחמו, בשם חידושי רע"א.

43 שו"ע סימן שכו סעיף ז, ומשנ"ב שם ס"ק לו.

44 משנ"ב שכו ס"ק כה.

45 עפ"י שו"ע סימן שב סעיף ט.

46 שם.

47 שו"ע סימן שלט סעיף ב.